

УДК 336.22:339.9
DOI: 10.60022/3(4)-31S

Дрозд Ірина Кузьмівна

доктор економічних наук, професор
професор кафедри обліку, аудиту та оподаткування
Національна академія статистики, обліку та аудиту, Україна

Drozd Iryna

Doctor of Economic Sciences, Professor
Professor of the Department of Accounting, Auditing and Taxation
National Academy of Statistics, Accounting, and Auditing, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1930-2522

Назарова Галина Борисівна

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри аудиту, обліку та оподаткування
Центральноукраїнський національний технічний університет, Україна

Halyna Nazarova

Candidate of Economic Sciences
Associate Professor of the Department of Audit, Accounting and Taxation
Central Ukrainian National Technical University, Ukraine
ORCID: 0000-0001-7401-0402

Кононенко Леся Віталіївна

кандидат економічних наук, доцент
доцент кафедри підприємництва, обліку та фінансів
Херсонський державний аграрно-економічний університет, Україна

Kononenko Lesia

Associate Professor of the Department of Entrepreneurship, Accounting and Finance
Kherson State Agrarian and Economic University, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5698-5003

ФАКТИЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК КРИТЕРІЙ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КОНТРОЛЬОВАНИХ ІНОЗЕМНИХ КОМПАНІЙ

Анотація. У статті досліджено сутність та проблематику ідентифікації фактичного контролю як ключового критерію визначення контрольованих іноземних компаній. Обґрунтовано, що фактичний контроль має оціночний характер і не обмежується формальними ознаками володіння, що ускладнює його практичне застосування. Проаналізовано практику Організації економічного співробітництва та розвитку, яка передбачає комплексне врахування юридичного, економічного та фактичного впливу при встановленні контролю. Виявлено недостатню визначеність і фрагментарність чинних критеріїв фактичного контролю, що створює ризики їх неоднозначного трактування та ототожнення формальних повноважень із реальним впливом. Доведено, що застосування критеріїв, які запропоновано в рамках податкового законодавства не забезпечує об'єктивної оцінки контролю, що негативно впливає на достовірність інформації та підвищує податкові ризики. Обґрунтовано доцільність удосконалення методологічного підходу до ідентифікації фактичного контролю на основі оцінки сукупності обставин, конкретизації ключових понять та впровадження критерію економічної сутності. Запропоновані підходи сприятимуть підвищенню якості облікового відображення контрольованих іноземних компаній.

Ключові слова: контрольовані іноземні компанії, контрольована іноземна компанія, фактичний контроль, оподаткування, контролююча особа.

ACTUAL CONTROL AS A CRITERION FOR IDENTIFYING CONTROLLED FOREIGN COMPANIES

Abstract. The article examines the nature and challenges of identifying de facto control as a key criterion

© Автор(и). Ця стаття знаходиться у відкритому доступі та розповсюджується відповідно до умов ліцензії Creative Commons Attribution 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

for determining controlled foreign companies (CFCs). It is substantiated that de facto control has an evaluative nature and is not limited to formal ownership indicators, which complicates its practical application. The study analyzes the practices of the Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), which provide for a comprehensive assessment of legal, economic, and factual influence in determining control. The research identifies the insufficient clarity and fragmented nature of the existing criteria for de facto control, which creates risks of ambiguous interpretation and the misidentification of formal authority as actual control. The indicators of control over a foreign company in accordance with the provisions of the Tax Code of Ukraine are analyzed, particularly the criteria and circumstances used to determine CFC status. It is established that, while these provisions outline general approaches to identifying signs and circumstances of de facto control within tax legislation, they do not ensure an objective assessment of control, thereby negatively affecting the reliability of information and increasing tax risks. The paper substantiates the need to improve the methodological approach to identifying de facto control through the assessment of a combination of circumstances, clarification of key concepts, and the implementation of the substance-over-form principle. The proposed approaches will contribute to improving the quality of accounting for CFCs, aligning with international standards, and enhancing the effectiveness of tax control.

Keywords: *controlled foreign companies, controlled foreign company, actual control, taxation, controlling person.*

Постановка проблеми. Проблематика визначення обставин фактичного контролю при ідентифікації контрольованих іноземних компаній (КІК) у сучасних умовах набуває особливої науково-практичної значущості, оскільки перебуває на перетині податкового права, фінансового обліку та міжнародного регулювання прозорості бізнесу.

Ключова проблема полягає в тому, що концепція фактичного контролю, яка є визначальною для визнання особи контролюючою щодо КІК, має оціночний і багатовимірний характер. На відміну від формального (юридичного) контролю, що базується на частці володіння корпоративними правами, фактичний контроль передбачає аналіз реального впливу на прийняття фінансово-господарських рішень, розподіл прибутку, управління активами та ризиками. Такий підхід суттєво ускладнює як облікову ідентифікацію відповідних об'єктів, так і їх податкову кваліфікацію.

Проблемність посилюється відсутністю уніфікованих критеріїв та методичних підходів до документування і підтвердження фактичного контролю в обліково-аналітичній системі. Нормативні положення, що регулюють КІК, часто містять загальні індикатори (наприклад, можливість визначати умови угод, вплив на управлінські рішення, використання номінальних власників), проте не забезпечують достатнього рівня конкретизації для їх практичного застосування в бухгалтерському обліку та податковому адмініструванні. Це створює ризики неоднозначного трактування, податкових спорів та потенційних санкцій.

Таким чином, існує об'єктивна потреба у формуванні науково обґрунтованого підходу до ідентифікації та облікового відображення обставин фактичного контролю для цілей визначення КІК, що передбачає розробку чітких критеріїв, індикаторів та процедур їх документування. Це дозволить підвищити якість обліково-аналітичної інформації, забезпечити узгодженість між обліковими та податковими підходами і мінімізувати ризики податкових правопорушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових і професійних джерел щодо обставин фактичного контролю при визначенні КІК дозволяє виокремити кілька ключових дослідницьких підходів і водночас виявити істотні прогалини, які й формують наукову проблему. Дослідження Гриненко І. і Проскури К. присвячені ідентифікації контрольованої іноземної компанії, як іноземної юридичної особи або утворення без статусу юридичної особи, що перебуває під юридичним чи фактичним контролем резидента, при цьому ключовими критеріями є частка володіння та вирішальний вплив на діяльність [3]. Урман Я. наголошує, що контрольовані іноземні компанії визначаються за поєднанням критеріїв юрисдикції, рівня оподаткування та ступеня контролю резидента, зокрема через володіння часткою та структуру доходів [2].

У більшості досліджень питання КІК розглядається в контексті Плану дій BEPS (зокрема Action 3), який заклав основу для запровадження правил оподаткування контрольованих іноземних компаній. Так, Носенко Д. В. підкреслює, що головною метою цих правил є запобігання штучному перенесенню прибутку в низькоподаткові юрисдикції та забезпечення прозорості міжнародних структур [7].

Однак навіть у рамках глобальних стандартів відсутня єдина універсальна дефініція фактичного контролю, що підтверджує його оціночний характер.

Переважає більшість вчених, зокрема Гуцаленко Л.В., Трохимець Б.В. [4], Меркулова Т. В. [5], Негода Ю.В., Долженко І.І. [6] розглядає поняття контролю для КІК через поєднання двох підходів:

формального контролю (володіння >50% або >10% за певних умов) та фактичного контролю — навіть за відсутності юридичного володіння.

У цих джерелах підкреслюється, що саме фактичний контроль є найбільш складним для ідентифікації, оскільки не прив'язаний до формалізованих показників. Негода Ю.В. і Долженко І.І. підкреслюють, що визначення КІК базується на поєднанні критеріїв контролю та економічної присутності, але національна модель України потребує подальшої гармонізації з підходами ЄС і стандартами OECD BEPS для забезпечення узгодженості обліково-податкових процедур і підвищення ефективності адміністрування [6].

Разом з тим запити практиків та їх бачення необхідності ідентифікації контролюючих осіб, оцінці податкових ризиків, аналізі фінансової звітності КІК для визначення оподаткованого прибутку визначають, що контроль є ключовим етапом усього механізму КІК, а помилки в його ідентифікації призводять до значних податкових ризиків і санкцій.

Аналіз наукових джерел та практичних реалій дозволили встановити основні наукові прогалини в частині відсутності єдиної теоретичної моделі фактичного контролю та складності його ідентифікації. Отже, попри добре розробленого у правовому та податковому аспектах інституту КІК, категорія фактичного контролю залишається недостатньо формалізованою з позицій обліково-аналітичного забезпечення. Це зумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на формалізацію процедур його ідентифікації та інтеграції облікових і податкових підходів.

Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та розробка підходу до ідентифікації фактичного контролю як ключового критерію визначення контрольованих іноземних компаній з метою підвищення достовірності їх відображення та податкової кваліфікації.

Виклад основного матеріалу. Згідно з чинним законодавством, контрольована іноземна компанія визначається як юридична особа, зареєстрована за межами України, яка перебуває під контролем резидента України – фізичної або юридичної особи. Відповідно до вимог Податкового кодексу України (надалі – ПКУ) визначення контрольованої іноземної компанії здійснюється за ознаками, що схематично представлено на рис. 1.

Водночас законодавець розширює сферу застосування цього поняття, прирівнюючи до КІК також іноземні утворення без статусу юридичної особи, зокрема партнерства, трасти, фонди та інші подібні структури, створені відповідно до права іноземних юрисдикцій.

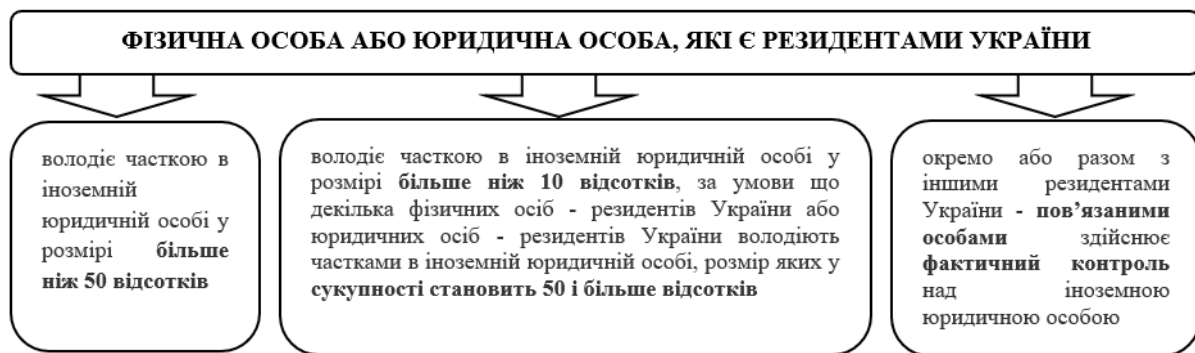

Рис. 1. Ознаки контролю іноземної компанії відповідно до вимог Податкового кодексу України
Джерело: сформовано авторами за даними [8]

Визнання іноземної компанії контрольованою здійснюється на підставі наявності відповідних критеріїв контролю. При цьому особа вважається такою, що здійснює фактичний контроль, якщо вона має можливість істотно впливати на діяльність компанії, зокрема приймати рішення щодо укладення правочинів, управління активами та прибутком, а також припинення діяльності, незалежно від формального юридичного оформлення такого впливу.

Відповідно до вимог ПКУ перелік обставин фактичного контролю схематично представлено на рис. 2.

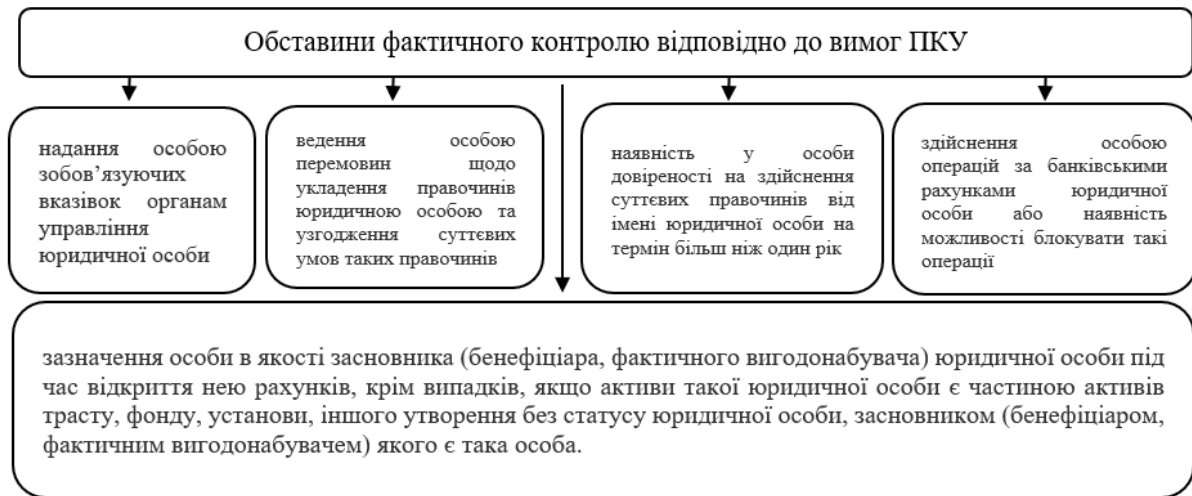

Рис. 2. Обставини фактичного контролю для визначення КІК

Джерело: складено авторами за матеріалами [8]

Фактичний контроль вважається наявним за умови існування обставин, що свідчать про вирішальний вплив особи на діяльність юридичної особи незалежно від формального закріплення такого впливу. Зокрема, йдеться про ситуації, коли особа має можливість надавати обов'язкові для виконання вказівки органам управління, бере участь у веденні переговорів щодо укладення правочинів та визначенні їх істотних умов, які згодом лише формально затверджуються відповідними органами, або реалізуються без додаткового погодження.

Ознакою фактичного контролю також є наявність у особи повноважень діяти від імені юридичної особи на підставі довіреності, що надає право здійснювати суттєві правочини протягом тривалого періоду без необхідності попереднього погодження. Крім того, важливим індикатором є можливість здійснення операцій за банківськими рахунками юридичної особи або впливу на їх проведення, зокрема шляхом блокування відповідних транзакцій.

Додатковим підтвердженням фактичного контролю може виступати ідентифікація особи як засновника або кінцевого вигодонабувача під час відкриття рахунків юридичної особи, за винятком випадків, коли такі активи належать структурам без статусу юридичної особи, наприклад трастам чи фондам, у межах яких визначення бенефіціара має іншу правову природу.

Щодо іноземних утворень без статусу юридичної особи, фактичний контроль проявляється через можливість впливу на осіб, які здійснюють управління їх активами, прийняття рішень щодо заміни таких осіб або визначення порядку розподілу прибутку відповідно до установчих документів і норм застосовного права. Водночас не визнається фактичним контролем виконання особою функцій керівника або іншої посадової особи юридичної особи в межах її статутної діяльності, а також здійснення професійної діяльності фахівцями у сфері права, аудиту, бухгалтерського обліку чи довірчого управління, за умови, що такі особи діють незалежно та відповідно до професійних стандартів. Разом із тим, якщо зазначені особи фактично діють за вказівками конкретної фізичної особи, яка визначає їх поведінку та рішення, це свідчить про наявність фактичного контролю саме з боку такої фізичної особи.

Запропоноване визначення фактичного контролю, закріплене у Податковому кодексі України, відіграє важливу роль у системі оподаткування контрольованих іноземних компаній, оскільки дозволяє ідентифікувати контролюючих осіб поза межами формального володіння. Водночас аналіз змісту відповідних положень свідчить про наявність низки концептуальних та прикладних неточностей, що можуть ускладнювати їх правозастосування. Передусім, проблемним є підхід, за яким фактичний контроль визнається за наявності хоча б однієї з перелічених обставин. Така конструкція має надмірно формалізований характер і не враховує інтенсивність та сталість впливу особи на діяльність юридичної особи. У міжнародній практиці, зокрема в підходах OECD, контроль розглядається як системний і визначальний вплив, а не як одноразова або ситуативна дія [1]. Внаслідок цього чинне формулювання може призводити до надмірного розширення кола контролюючих осіб.

У міжнародній практиці сформовано концептуальний підхід до визначення контролю, відомий як «de facto control». У документах Організації економічного співробітництва та розвитку, зокрема у звіті «Розробка ефективних правил щодо контрольованих іноземних компаній», підкреслюється

необхідність комплексного врахування юридичного, економічного та фактичного контролю при ідентифікації контрольованих іноземних компаній. У межах BEPS Action 3 наголошується, що контроль не обмежується формальними критеріями володіння, а має включати економічний вплив, який становить сутність концепції фактичного (*de facto*) контролю.

Остаточний звіт ОЕСР у рамках Заходу 3 ініціативи BEPS підтверджує доцільність застосування інтегрованого підходу до визначення контролю, що поєднує правові, економічні та фактичні аспекти. Водночас концепція «*de facto control*» не закріплена як самостійний універсальний термін у міжнародному праві, проте вона чітко інституціоналізована у документах ОЕСР як складова ширшої моделі ідентифікації контролю. Такий підхід забезпечує можливість виявлення реальних бенефіціарів доходів, незалежно від формальної структури власності, і виступає методологічною основою сучасних правил оподаткування контрольованих іноземних компаній.

Окремі критерії також характеризуються недостатньою визначеністю. Зокрема, положення щодо «надання зобов'язуючих вказівок» не містить чітких ознак таких вказівок, що ускладнює відмежування фактичного контролю від звичайних консультаційних або договірних відносин. Аналогічно, критерій участі у переговорах щодо укладення правочинів має оціночний характер і не враховує, що у сучасних корпоративних структурах участь у переговорах може здійснюватися широким колом осіб без наявності реального контролю. Наявність довіреності на здійснення правочинів також не завжди свідчить про фактичний контроль, оскільки така довіреність може бути технічним інструментом делегування повноважень у межах звичайної господарської діяльності. Відсутність критеріїв щодо обсягу та характеру повноважень створює ризик неправомірного ототожнення представництва з контролем.

Критерії, пов'язані з управлінням банківськими рахунками, також потребують уточнення. Сам факт доступу до рахунку або можливості блокування операцій не завжди означає наявність вирішального впливу на діяльність компанії, особливо у випадках, коли такі функції виконуються фінансовими менеджерами або уповноваженими особами в межах службових обов'язків.

Положення щодо зазначення особи як бенефіціара при відкритті рахунків також має обмежену доказову силу, оскільки не враховує складність сучасних корпоративних структур, зокрема використання трастів, фондів та інших утворень без статусу юридичної особи. У таких випадках формальний статус бенефіціара не завжди відображає реальний рівень контролю. З урахуванням наведеного, доцільним є удосконалення підходу до визначення фактичного контролю. По-перше, варто перейти від формального критерію «наявності хоча б однієї ознаки» до оцінки сукупності обставин, що дозволить враховувати реальний рівень впливу особи. По-друге, необхідно конкретизувати зміст ключових понять, зокрема «зобов'язуючі вказівки», «суттєві умови правочинів» та «вирішальний вплив», шляхом встановлення чітких юридичних критеріїв. По-третє, доцільно запровадити критерій економічної сутності, який враховує не лише формальні повноваження, а й фактичне здійснення управлінських функцій, розподіл ризиків та отримання економічної вигоди. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам та дозволяє більш точно ідентифікувати контролюючих осіб. Узагальнюючи, слід констатувати, що чинне визначення фактичного контролю характеризується надмірною формалізованістю та фрагментарністю, що обмежує його аналітичну спроможність і знижує ефективність практичного застосування. Удосконалення відповідного підходу має ґрунтуватися на переході до комплексної, ризик-орієнтованої та економічно обґрунтованої моделі, здатної забезпечити адекватне відображення реального ступеня впливу особи на діяльність контрольованої іноземної компанії. Реалізація такого підходу сприятиме підвищенню достовірності і релевантності обліково-аналітичної інформації, а також ефективності податкового контролю.

Висновки. Дослідження фактичного контролю як ключового критерію визначення контрольованих іноземних компаній дозволило сформулювати наступні висновки. Встановлено, що чинні критерії фактичного контролю характеризуються недостатньою визначеністю та фрагментарністю, що ускладнює їх практичне застосування.

Використання окремих ізольованих критеріїв не забезпечує об'єктивної оцінки впливу особи на діяльність компанії, особливо в умовах складних корпоративних структур, де формальні статуси не відображають економічної сутності відносин. У зв'язку з цим обґрунтовано необхідність удосконалення підходу до ідентифікації фактичного контролю шляхом переходу до оцінки сукупності обставин, конкретизації ключових понять та впровадження критерію економічної сутності, що враховує реальний розподіл функцій, ризиків і вигід. Реалізація такого підходу сприятиме підвищенню якості облікового відображення КІК, узгодженості з міжнародними стандартами та ефективності податкового контролю.

Література

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. Corporate Tax Statistics 2025. Paris : OECD Publishing, 2025. URL: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/11/>

corporate-tax-statistics-2025_09806d11/6a915941-en.pdf (дата звернення: 11.03.2026).

2. Uchman Jacek. The taxation of controlled foreign corporations' income and its selected consequences. (2020). Optimum. Economic Studies, 4 (102). 2020. 3-14. URL: <https://optimum.uwb.edu.pl/index.php/osj/article/view/410/268> (дата звернення: 11.03.2026).

3. Гриненко І., Проскура К. Правила оподаткування прибутку контрольованих іноземних компаній в Україні. Криміналістика і судова експертиза. 2024. № 69, с. 593-601. URL: <https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.53> (дата звернення: 11.03.2026).

4. Гуцаленко Л.В, Трохимець Б.В. Контрольовані іноземні компанії – новий платник податку на прибуток в системі оподаткування в Україні. Інвестиції: практика та досвід. № 9/2025. С. 48-53. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/6330/6408> (дата звернення: 11.03.2026).

5. Меркулова Т. В. Податкова поведінка: уникнення vs ухилення від оподаткування (аналіз показників євросоюзу і світу). Соціальна економіка. 2024. № 68. С. 57–63. URL: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2024-68-04> (дата звернення: 11.03.2026).

6. Негода Ю., Долженко І. Оподаткування та облік прибутку контрольованих іноземних компаній в Україні: адаптація до стандартів єс. Економіка та суспільство. 2026. № 84. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-89> (дата звернення: 11.03.2026).

7. Носенко Д. В. Оцінка передумов реалізації сучасних технологій податкового контролю за розмиванням податкової бази й приховуванням прибутку. Соціальна економіка. 2022. № 64. С. 137–148. DOI: 10.26565/2524-2547-2022-64-12 (дата звернення: 11.03.2026).

8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

References

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. Corporate Tax Statistics 2025. Paris: OECD Publishing, 2025. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/11/corporate-tax-statistics-2025_09806d11/6a915941-en.pdf (accessed March 11, 2026).

2. Uchman Jacek. The taxation of controlled foreign corporations' income and its selected consequences. (2020). Optimum. Economic Studies, 4 (102). 2020. 3-14. URL: <https://optimum.uwb.edu.pl/index.php/osj/article/view/410/268> (accessed March 11, 2026).

3. Hrynenko I., Proskura K. (2024) Pravyla opodatkuvannia prybutku kontrolovanykh inozemnykh kompanii v Ukrain. [Rules for taxation of profits of controlled foreign companies in Ukraine]. Kryminalistyka i sudova ekspertyza. vol. 69, pp. 593-601. <https://doi.org/10.33994/kndise.2024.69.53> (accessed March 11, 2026).

4. Hutsalenko L., Trokhymets B. (2025) Evoliutsiia pravyl opodatkuvannia prybutku kontroliovanykh inozemnykh kompanii [Evolution of taxation rules for profits of controlled foreign companies]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences, vol. 342(3(1)), pp. 150-155. DOI: [https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3\(1\)-22](https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-342-3(1)-22) (accessed March 11, 2026).

5. Merkulova T. V. (2024) Podatkova povedinka: unyknennia vs ukhylennia vid opodatkuvannia (analiz pokaznykiv yevrosoiuzu i svitu) [Tax behavior: avoidance vs tax evasion (analysis of EU and world indicators)]. Sotsialna ekonomika. vol. 68. pp. 57–63. URL: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2024-68-04> (accessed March 11, 2026).

6. Nehoda Yu., Dolzhenko I. (2026) Opodatkuvannia ta oblik prybutku kontrolovanykh inozemnykh kompanii v Ukraini: adaptatsiia do standartiv yes. [Taxation and accounting of profits of controlled foreign companies in Ukraine: adaptation to EU standards]. Ekonomika ta suspilstvo, vol. 84. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-84-89> (accessed March 11, 2026).

7. Nosenko D. V. (2022) Otsinka peredumov realizatsii suchasnykh tekhnolohii podatkovoho kontroliu za rozmyvanniam podatkovoi bazy y prykhovuvanniam prybutku. [Assessment of the prerequisites for the implementation of modern technologies of tax control over the erosion of the tax base and the concealment of profits]. Sotsialna ekonomika, vol. 64, pp. 137–148. DOI: 10.26565/2524-2547-2022-64-12 (accessed March 11, 2026).

8. Verkhovna Rada Ukrainy (2010) Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI [Tax Code of Ukraine dated 02.12.2010 No. 2755-VI]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (accessed March 11, 2026).

Отримано: 12.03.2026

Прийнято до публікації: 13.04.2026

Опубліковано: 15.04.2026